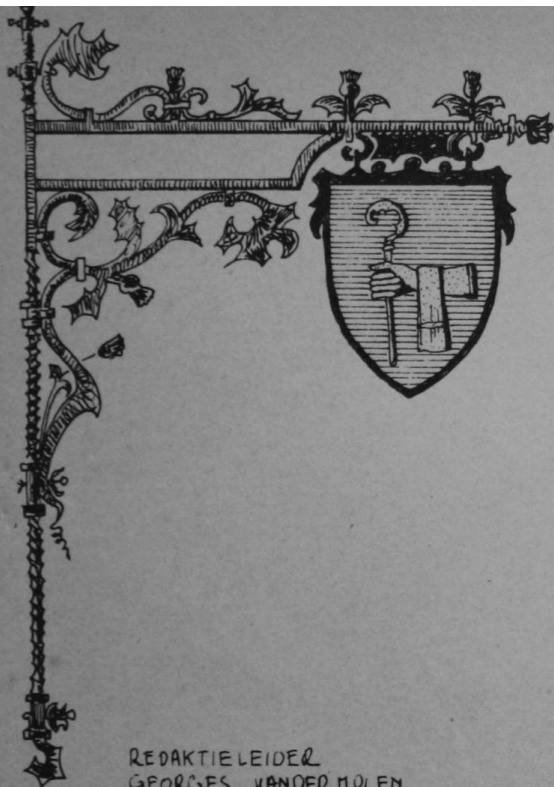

9

Alpaidis

TJDSCHRIFT UITGEVEN DOOR DE
HEERKUNDIGE KRING VAN HOEGAARDEN.

REDAKTIELEIDER
GEORGES VANDER MOLEN,
KLEIN OVERLAAR 40, HOEGAARDEN.

SEKRETARIS EN VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
PIERRE RUTTY,
STOOPKENSSTRAAT 83, HOEGAARDEN.
POST 4120 887061.

3de jaargang. Nummer 9.

Januari, februari, maart 1967.

In dit nummer verschijnen :

1. Ons heemmuseum in 't Nieuwhuys.
2. Potbakkers te Tienen.
3. Het landschap in Hoegaarden.

Heel speciaal dankt het bestuur van de Heemkundige Kring van Hoegaarden de Heer R. MORREN uit Tienen. Dank zij hem verschijnt een belangrijk artikel over "Potbakkers te Tienen".

Het museum zal alle dagen van het jaar openblijven.

De toegangsprijs is bepaald op 7 fr. .

Uren van opening :

Zaterdagen, zon- en feestdagen van 10 tot 22 uur.

Werkdagen : van 15 tot 21 uur.

Lees aandachtig de voorwaarden om tot de bar toegang te verkrijgen.

De leden van de Heemkundige Kring hebben gratis toegang tot het museum.

DE REDAKTIELEIDER.

Ons heemmuseum in 't Nieuwhuys.

Op 24 december 1966 kwamen de stichters en enkele dynamische jongeren uit Hoegaarden samen, om het museum "Julien Van Nerum", gelegen in 't Nieuwhuys te Hoegaarden, bij onderhandse akte om te vormen tot vereniging zonder winstoogmerk.

Haar statuten verschenen op 19 januari 1967 in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad onder nr 319 en verwierf hierdoor rechtspersoonlijkheid, waardoor aan haar beheerders een zelfstandige werking wordt toegelaten.

~~-----~~ Zoals in het verleden zal de vereniging, op gebied van heemkunde en folklore, nauw blijven samenwerken met haar zustervereniging, de plaatselijke Kring voor Heemkunde, onder wiens bescherming het museum tot heden zijn bedrijvigheid heeft uitgevoerd.

Bij de oprichting van een nieuwe kulturele vereniging rijst steeds de vraag, of het een vruchtbaar initiatief zal zijn.

Zelden werd deze vraag zo enthousiast beantwoord als in dit geval. Talrijk zijn de blijken van belangstelling en aanmoediging.

Nu ligt voor de jonge vereniging een ruim arbeidsveld open en een brede schaar van medewerkers bood zich reeds aan.

Langs deze weg willen wij de bemiddelaars zijn om een brug te leggen tussen de pioniers, die de oprichting verwezenlijkten en allen die er hun medewerking willen aan verlenen om het gezamenlijk streven op een bijzonder kultureel peil te houden. De mooie bekroning van dit initiatief is wel het feit dat de Minister van Nationale Opvoeding en Cultuur de uitbreiding van het museum en zijn activiteiten heeft in de hand gewerkt.

Ons heemmuseum in 't Nieuwhuys.

Op 24 december 1966 kwamen de stichters en enkele dynamische jongeren uit Hoegaarden samen, om het museum "Julien Van Nerum", gelegen in 't Nieuwhuys te Hoegaarden, bij onderhandse akte om te vormen tot vereniging zonder winstoogmerk.

Haar statuten verschenen op 19 januari 1967 in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad onder nr 319 en verwierf hierdoor rechtspersoonlijkheid, waardoor aan haar beheerders een zelfstandige werking wordt toegelaten.

-----Zeals in het verleden zal de vereniging, op gebied van heemkunde en folklore, nauw blijven samenwerken met haar zustervereniging, de plaatselijke Kring voor Heemkunde, onder wiens bescherming het museum tot heden zijn bedrijvigheid heeft uitgevoerd.

Bij de oprichting van een nieuwe kulturele vereniging rijst steeds de vraag, of het een vruchtbaar initiatief zal zijn.

Zelden werd deze vraag zo enthousiast beantwoord als in dit geval. Talrijk zijn de blijken van belangstelling en aanmoediging.

Nu ligt voor de jonge vereniging een ruim arbeidsveld open en een brede schaar van medewerkers bood zich reeds aan.

Langs deze weg willen wij de bemiddelaars zijn om een brug te leggen tussen de pioniers, die de oprichting verwezenlijkten en allen die er hun medewerking willen aan verlenen om het gezamenlijk streven op een bijzonder kultureel peil te houden. De mooie bekroning van dit initiatief is wel het feit dat de Minister van Nationale Opvoeding en Cultuur de uitbreiding van het museum en zijn activiteiten heeft in de hand gewerkt.

Dat er reeds van bij de aanvang op deze bijzondere blijk van waardering mocht gerekend worden, overtreft de verwachtingen.

Door deze medewerking kan de jonge vereniging van het Museum Julien Van Nerum, samen met de Heemkundige Kring, vanaf heden aan een hogere culturele ontspanning schenken. Wie daartoe zijn steentje wil bijdragen, verdient onze dank en kan zich met de nieuwe vereniging : " De Vrienden van 't Nieuwhuys " en de Heemkundige Kring aansluiten, want vrienden steunen vrienden.

Om de leefbaarheid van het museum en het bereiken van de doelstellingen na te streven, mag de vereniging in de schoot van haar museum zelf een privaat-club inrichten met ontvangst- en verbruikzaal. Deze zijn voorbehouden aan de clubleden, de leden van de Heemkundige Kring, de schenkers van voorwerpen aan het museum, hun genodigden en de bezoekers van de tentoonstellingszalen.

De winsten hiervan zullen integraal ten goede komen aan de vereniging, om het museum in stand te houden, om het mogelijk uit te breiden en voor de uitvoering van de activiteiten.

De zolderverdieping werd in haar oud en oorspronkelijk kader gerestaureerd en tot een nieuwe en bijkomende tentoonstellingszaal ingericht.

Gans nieuwe verzamelingen werden in de standen gebracht en kunnen regelmatig afgewisseld worden, dank zij de toezegging van diverse instanties.

Plannen liggen klaar om de koer om te vormen voor het beoefenen van oude volksspelen, waar prijskampen zullen ingericht worden zoals in de oude tijd van onze voorouders. Bovendien werd de nodige toelating bekomen om de opgravingen voort te zetten. De openlegging van de geheimzinnige onderaardse gang ligt in het verschiet. Het waarom en het

wanneer van deze gang is nog duister. In 1794 was hij reeds bouwvallig en gedeeltelijk ingestort. In de bar van de privaat-club staat de bezoekers een smakelijk en heerlijk schuimend glas Oud Hoegaards bier te wachten.

Het museumcomplex zal in zijn volledig nieuw kader op zaterdag, 18 maart te 15 uur opnieuw geopend worden en gedurende het ganse jaar toegankelijk gesteld worden voor het publiek volgens onderstaande uren :

Zaterdagen, zon- en feestdagen van 10 tot 22 uur.

Werkdagen van 15 tot 21 uur.

Algemene toegangsprijs : 7 fr., de leden gratis.

Op de dag van heropening staat er de bezoekers een verrassing te wachten.

Voor alle bijkomende inlichtingen, gelieve men zich te wenden tot de beheerders van het Museum :

Hoofdbeheerder : H. Van Nerum, Maquisstraat 44, Brussel 14.

Konsservator : A. Guilluy, Nerm 35, Hoegaarden.

Clubmeester : A. Van Nerum, Gemeenteplaats 13, Hoegaarden.

Secretaris : H. Coenen, Tommestraat 20, Hoegaarden.

Penningmeester : R. Verpoort, Brandstraat 30, Brussel 3.

Potbakkers te Tienen.

Een huisnijverheid, waarvan voor Tienen nog alles te vertellen is, was zeker wel het potbakkersbedrijf, dat waarschijnlijk gedurende vele jaren alhier druk beoefend werd ; getuigen ervan zijn de wijkbenaming "Potterie" en de legende der "Tiense Boterkroegen".

Deze legende vertelt dat in 1830 de Hollanders voor de stadsmuren verschenen nabij de Maastrichtse poort (geslecht in 1840) en tussen de "Potterie". Ze maakten zich klaar om de stad aan te vallen. De Tienenaars hadden in de muren en tussen de struiken van de Logenvest een groot aantal boterkroegen geplaatst met de opening naar de vijand gericht. Deze dacht dat er overal kanonmonden te zien waren en blies de aftocht langs Oplinter, zonder onze stad aan te vallen.

Waarschijnlijk werden er te Tienen nooit kunstvoorwerpen vervaardigd, maar wel deze gebruiksvoorwerpen die van courante verkoop waren, zoals boterkroegen (karnen), melkteilen, boterpotten, bierpotten, kommen.

Het hierboven genoemde gebruiksaardewerk is uit ons dagelijkse leven verdwenen en we vinden het slechts sporadisch terug bij sommige boeren of in verzamelingen. Het was niet bekend bij onze vroegste voorouders. Dezen maakten slechts aarden potten, die ze lieten drogen in de zon ofwel bakten in het vuur.

De potten met lood- en tinvernis vonden waarschijnlijk hun oorsprong in het oosten, vanwaar de Arabieren ze langs Spanje aan Europa leerden kennen.

Het was slechts in de XIIe eeuw dat men ten onzent begon met de geverniste potten en in de XVIe eeuw met de geglazuurde of plateel.

Ziehier nu enkele technische gegevens over het ambacht in voege omstreeks 1850. Klei gebruikt in het potbakkersambacht is samengesteld uit kiezelaarde, aluminiumoxyde en water, meestal ook vermengd met ijzer-oxyde en kalkkoolzuurzout.

Het deeg van kleiaarde dient voor het lichaam van het voorwerp dat achteraf bestreken wordt met het vernis, dat smelt op bepaalde temperatuur gedurende het bakken. Het overdekt het lichaam met een glaslaag die het ondoordringbaar maakt.

Het glazuur werd soms aangebracht vóór het bakken, soms erna, in het laatste geval moest het voorwerp tweemaal in de oven, éénmaal om het deeg te bakken en een volgende maal om het glazuur vast te zetten.

De gewone kroegen, kannen en kruiken waren van pot-aarde of mergelklei en zand.

Het vernis hield gewoon lood in, wat het soms gevaarlijk maakte bij aanraking met sommige erin opgeborgen eetwaren.

Het gewone plateel was zoals de potten samengesteld uit mergelklei en zand, maar hier is het bijzonderste glazuurbestanddeel tin in plaats van lood. Het fijne plateel, ook genoemd Engels plateel, leende zich tot de schoonste produkten van de potbakkerskunst. Het deeg was een samenstelling van gewassen klei vermengd met silex of kwarts in poeder en soms voegde men er ook wat kalk aan toe. Het glazuur was samengesteld uit soda, menie, kiezelaarde en kalkkoolzuurzout. Het werd voor het eerst samengesteld door een Engels potbakker Josiah Wedgwood in 1763.

Zandsteen of Keuls aardewerk (grés) is ondoordringbaar zelfs zonder glazuur, de samenstelling van het deeg is potaarde met zand of silex.

Het klaarmaken van de te bakken voorwerpen gebeurde op verschillende wijzen : draaien, mouleren of gieten.

De oude draaischijf bestond uit twee beweegbare horizontale schijven op een vertikale as. De ambachtsman deed het toestel draaien door de onderste schijf met de voet te drukken en terzelfdertijd bewerkte hij het deeg met de handen op de bovenste schijf.

Het mouleren bestaat in het samendrukken van het deeg in vormen van plaaster of gebakken aarde, zodat de holten van de vorm in reliëf op het voorwerp uitkomen.

Het gieten werd slechts gebruikt voor voorwerpen zoals distilleerkolven, buizen en platen. Hiervoor moest men dus een zeer aangelengd deeg klaarmaken, slijkbrij genoemd.

Laat ons nu het eigenlijke onderwerp aansnijden.

In onze plaatselijke geschiedenis wordt nergens gewag gemaakt van een potbakkersgild, alhoewel er reeds zeer vroeg potbakkers moeten geweest zijn : de streek is immers rijk aan "potaarde".

In de rekenboeken van Sint-Janshospitaal komt er in 1646 (folio 285) een betaling voor van "de Weduwe Cornelis Draps van een plecke lants daar zij haeren potaarde vuytsteeckt" zonder nadere plaatsaanduiding.

Om nog wat van onze Tiense potbakkers te vernemen, kwam ik zeker niet beter terecht dan bij de heer Achiel Pirsoul, eigenaar van de laatste potbakkerij te Tienen, wiens overnoms slechts uitdoofden in 1945.

De thans 73-jarige Pirsoul is een Waal uit de streek van Lijsem (Lincen), die zich met zijn ouders, omstreeks 1897, te Tienen kwam vestigen. Hij huwde hier met Mej. Heuninckx dochter van een potbakkerij in de Donystraat (toen Beenhouwersstraat en in de volksmond Rode Poortstraat). In 1904 nam hij de zaak van zijn schoonouders over en bleef ze uitbaten tot in 1945.

De familie Heuninckx had voordien de potbakkerij overgenomen van de familie Van Mol, waarvan één der zonen stadssekretaris was geworden.

In deze potbakkerij werd nooit wat anders gebakken dan het roodbruin huishoudaardewerk dat wij bij de aanvang citeerden, evenals bloempotten en onderschoteltjes.

Het bedrijf was vóór 1914 zeer goed op dreef, want men werkte toen soms met 12 werklieden en de produkten vonden hun afzet tot in Antwerpen, Brussel, Hasselt, Diest en Luik.

De moeilijkste en ook de armste streek voor de afzet was Diest. Daar ontvingen de voortverkopers reeds een nieuwe levering als de vorige nog niet betaald was. Hierin kwam slechts verbetering vanaf de uitbating der nabije koolmijnen van Limburg.

Deze potbakkerij betrok de nodige klei uit eigen putten te Kapellen bij Glabbeek, waar hij slechts op 50 cm diepte stak en te Marilles waar men een laag van soms 4 à 5 meter moest wegnemen alvorens aan de klei te kunnen komen.

Om goed bakdeeg te bekomen moest men deze twee soorten met elkander vermengen.

Hij verkocht ook een soort van bierkruiken in hard grijs aardewerk, die hij betrok uit een potbakkerij van Bouffioulx in het Henegouwse.

Mijn grootvader Karel Morren (1840-1926) brouwer in De Rode Poort en herbergier in de Minderbroedersstraat, vertelde mij in mijn jeugd dat, om het toen zeer gewaardeerde min of meer zure "Hoegaards" zomerbier een hemelse smaak te doen krijgen, hij dat bier in "stopen" trok, deze goed afsloot en gedurende een jaar in de grond stopte en ze dan als een godendrank uitschonk bij grote gelegenheden. Het pas gebrouwen groenachtig bier had nog als bijnaam "Grietmâl", d.i. zure mui, als deze van kwade Griet (Margriet).

De stopen waarvan hierboven sprake werden geleverd door het huis Heuninckx, dus in de buurt van de brouwerij "De Rode Poort".

Bij navraag aan de heer Pirsoul blijkt dat hij deze stopen, evenals bijna al zijn grijs-blauwe koopwaar, betrok uit Keulen.

Het zoëven besproken bier, dat in het Tiens dialect gekend is als "Hoegad", kwam van een viertal brouwerijen uit Hoegaarden : Ladeuze, Tomsin, Cipers en Lories. Dit bier werd in speciale faïence pinten geschonken. Deze pinten zijn nu een gezocht verzamelvoorwerp, want sedert enkele jaren wordt er geen Hoegaards meer gebrouwen.

Maar sedert 1966 is opnieuw een brouwerij van Oud Hoegaards bier ontstaan, de brouwerij Celis, naast Tomsin.

De pinten kwamen van de "Produits Réfractaires & Porcelaines Pétre de Baudour".

Van de thans tachtigjarige Jef Weenen vernam ik dat, toen hij aan de tekenschool te Tienen de boetseerlessen volgde, omstreeks 1898, hij soms enkele van zijn beeldjes bij Heuninckx liet bakken.

Gedurende de oorlog 1914-18 maakte de heer Pirsoul duizenden borden en kopjes in aardewerk voor de verschillende hulpcomités die in gans de streek maaltijden aan de behoeftigen verstrekten, omdat het gewone artikel in faïence ontbrak.

Om de glans op de te bakken voorwerpen te krijgen werden ze bestreken met loodmenie ofwel met manganium (manganèse). Dit bestrijken van de binnenzijde van de teilen en "patattenkommen" met "loodsel" geeft mij hier een verklaring voor ons dialectwoord "lutsel", waarmee heden de lak van metalen "kastrollen" wordt aangeduid. De benaming loodsel - lutsel is waarschijnlijk overgegaan van het aarden eetgerei op het metalen.

Het stoken van de oven gebeurde met hout om een langzame maar hevige warmte te verkrijgen.

Op het ogenblik dat Pirsoul zich in de zaak interesseerde staakte de potbakkerij van Kobia in de Leuvensestraat haar werkzaamheden.

In de Sint-Katharinastraat werkte de potbakkerij van de gebroeders Marneffe, waarvan er één woonde in de Huidewettersstraat en de andere in de Bostsestraat in het huidige gebouw "het Windmoleken".

Omstreeks 1896 kwam zich een zekere Jaak Boel te Tienen vestigen. Hij was geboortig van Stekene in het Land van Waas, waar hij het potbakkersambacht had aangeleerd. Hij woonde hier in de Hoegaardenstraat en huurde in 1900 de potbakkerij van de gebroeders Marneffe, in de Sint-Katharinastraat. Hij maakte alle huishoudartikelen zoals teilen, kommen, kruiken, broedkommen voor duiven en hennen.

Ook maakte hij fluitjes van gebakken aarde, waarmee men het gefluit van sommige vogels kon nabootsen. Dergelijke fluitjes noemde men "waterslagers". Eveneens maakte hij "patacons". Dit waren witte of gekleurde schijffjes van 3 à 5 cm doormeter die men met Kerstmis gebruikte om er de buik van de "totemans" mede te versieren.

Totemans werden 's morgens van kerstdag aan de kinderen geschonken : het waren krentenbroden in de vorm van een lichaam met twee hoofden in tegenovergestelde ligging. Ook in de herbergen speelden de kaartsters op kerstavond voor de toteman aangeboden door de herbergiers. Hij die het meest tegenslag had in het spel kreeg een onooglijk klein "totemenneke", genaamd de "kwad".

Jaak Boel ging met zijn potbakkersprodukten met paard en kar de buiten op om zijn koopwaar aan te bieden. Hij betrok eveneens zijn klei uit de streek van Marnille.

Als patroonheilige vereerde hij de heilige Katharina, maar het is niet geweten of de andere potbakkers uit onze stad dit ook deden. Boel kan wel deze devotie medegebracht hebben uit zijn eigen streek. Toch is er een zonderling

verband tussen deze potbakkersheilige en de officiële benaming der straat, waarin ze gelegen was : "Sint-Katharinastraat". Deze straat heet tot heden toe in de volksmond "het Strontstraatje".

Boel trok terug naar Stekene omstreekt 1919 omdat "de bakoven ingevallen was". Zijn oudere kinderen waren allen gehuwd te Tienen, behalve de jongste zoon, heden nog in leven te Stekene, van wie ik deze inlichtingen over het bedrijf van zijn vader te Tienen, kon vernemen.

De laatste potmaker (draaiër) die bij Pirsoul werkte was een zekere Klewais en de laatste potbakker was H. Franssens, die na het verdwijnen van Klewais de voorwerpen maakte en bakte. Hij leerde het draaien van Klewais.

Tot zover dus wat we konden vernemen over de laatste stuiptrekkingen van onze eens zo bloeiende huisnijverheid.

Wat nu volgt is de geschiedenis en het namenmateriaal van de potbakkers uit de vorige eeuw, waarover wij enkele gegevens mochten putten uit het privaat archief van de H. Jan Wauters, ere-archivaris van de stad Tienen.

Vanaf 1800 vinden we een ganse reeks personen werkzaam in het pottenbakken. Ongeveer allen woonden in een straat buiten de eigenlijke stadsmuren, namelijk in de reeds in 1386 geciteerde "Commerystate" gaande van aan de Begijnhofkerk tot aan de ingang van de hedendaagse Groenstraat. Ze ligt in het haaks gedeelte van een latere nieuwe weg in de richting van Namen.

Bij de aanvang van de 19e eeuw noemde men gans deze nieuwe straat, waar stilaan de huizenbouw begon toe te nemen, de "rue du Faubourg de Namur - Voorstad Namenstraat". Toen in 1801 het stadsbestuur toelating vroeg om deze straat "rue de Bost" te noemen (naar de eraan palende gemeente) antwoordde de h. Duchatel "Prefect de la Dyle", op 26 september 1801 in volgende bewoording en zeer typisch voor een man wiens voorgangers enkele jaren vroeger al onze straatnamen wijzigden : "Je crois qu'il faut être probe de changements, même dans les plus petits objets, et n'en adopter

que lorsque l'utilité publique le prescrit. En examinant le tableau des rues de votre ville, je n'y vois à changer que le nom de celle dite rue des Bordels - Bordeelstrate. Cette dénomination ordurière pourra être remplacée par celle du Petit-lac, que vous me proposez, (ter oorzake van het nabijgelegen Pagiepoelken (Carton N-Stadsarchief). Deze straat heet nu officieel Violetstraat : men is dus op meer diskrete wijze teruggegaan naar de eerste benaming, want in ons dialect is een "flêtter" (viooltje) een opzichtig opgedirkte vrouw.

Keren wij nu terug tot onze "Voorstad Namenstraat", die dus haar benaming bewaarde. Toen men in 1818 een eerste proeve deed voor straatverlichting door olielantarens en men naging welke nijverheid er bijzonder in de straat gelegen was, luidde het "Poteries de terre" : 4 z.g. fabrieken met 18 werklieden.

Hoe komt het dat onze Voorstad Namenstraat nooit aldus in de volksmond werd erkend, maar wel steeds genoemd werd en wordt "De Potterie" ?

De bijzonderste potbakker uit deze straat plaatste in 1834 een groot uithangbord op zijn gevel "POTTERIE", dit onder invloed van de verfranste burgerij en ook ter wille van zijn vele Waalse klanten, die regelmatig de Tienese markten bezochten (en nog bezoeken) en die langs zijn zaak de stad binnen kwamen. Hij verkeerde in de waan dat Potterie met twee t's werkelijk de Franse vertaling was van Potbakkerij.

Aanvankelijk sprak men in de stad dus van "aan de Potterie" en later toen de uitbreiding van de gebouwen kwam en de straat tot in de stad volgebouwd was, sprak men van "in de Potterie" en het is aldus gebleven.

In 1955 werd als officiële straatbenaming aangenomen "Potterijstraat".

Het verschijnen van de potbakkerijen in dit toenmalig

afgelegen stadsgedeelte vindt waarschijnlijk zijn oorsprong in het volgende : in het Resolutieboek van Tienen anno 1712 1755 berustend in het Rijksarchief te Brussel, onder nr 2003 lezen wij op Blz. 67 "Petrus van de Putte ingesetene van Loven tuigende door medegaande stucken kennis te hebben van de conste van Potbackerye van alle soorten, ende mits dyegelijcke meester potbacker alhier manqueert, vraagt ook toelating zich hier te stellen met prealabele permissie. Hij wordt aangenomen "mits doende syn proeve ende betaelde de stadslasten ende verplicht te stellen een cautie van 300 gulden en voorbehoud hem de plaatse aan te wysen tot potten te backen - Actum in collegio magistratus 29 feb. 1720.

Hij was waarschijnlijk de eerste potbakker van de reeks, die zich later onafgebroken aldaar vestigde en die waarschijnlijk bij hem in de leer is geweest.

De aanduiding door de magistraat van deze plaats is misschien een aanwijzing dat er vroeger aldaar nog een potbakkerij was geweest in de veronderstelling dat er ter plaatse klei gevonden werd in de zichtbaar uitgegraven vlakte begrensd door de linkerkant der Potterijstraat, de Torsinweg en de Dragonderstraat gekend onder de plaatselijke benaming "aan den Rooie". Het is slechts een veronderstelling, maar kan deze onverklaarde plaatsnaam hier ook zijn oorsprong niet gevonden hebben door de plaatsaanduiding "daar waar de roodgekleurde potaarde stak"?

Ik herinner mij heel goed dat omstreeks 1920 de mensen van een heel eind in de stad (Beauduinstraat) "aan den Rooie" een emmertje klei gingen uitsteken voor het inwendig bekleden van de pot van de Leuvense kachel, tegen het doorbranden of om er de barsten van toe te plakken.

In het "Poortersboek der Stad Tongeren" vinden wij op folio 91-21, oktober 1740, de opname van Sweevers Joannes-Antonius "Pottenbacker geboren te Tienen maar nochtans wonende te Sint Truyen".

De familienaam Sweevers komt in Tienen nog menigvuldig voor.

Zihier nu de lijst van de meest gekende potbakkers volgens de volkstelling van 1837.

Jan-Philip Poffé-Raymaeckers genoemd "Flup" geboren te Tienen op 21 april 1792 en er overleden op 23 februari 1840. Hij was de zoon van Jan-Henri en Maria-Anna Vanelderen. Het was Flup Poffé die in 1834 aan zijn gevel het uithangbord "Potterie" liet aanbrengen. Flup had drie kinderen: Jaak, Henri en Marie-Anna.

Na de dood van Flup zette zijn zoon Jaak het bedrijf voort en gaf er zeker uitbreiding aan en ook zijn moeder had nog belangen in de zaak, want de Weduwe Poffé-Raymaeckers kocht in 1844 een stuk grond te Marilles (herinner u de kleigroeve Pirsoul) ter plaatse "La Croix St-Martin" voor de som van 3.628 frank voor 74 a 81 ca, dit van de familie Pasch uit Tienen, volgens akte verleden voor Notaris Crampen eveneens van Tienen.

Deze koop en de volgende schenking bewijzen dat er met het pottenbakken zeker geld te verdienen was.

Petrus Johannes Pasch werd burger van Tienen op 6 september 1766 "midts stellende zijn huis ende potbeckersoven als borgh in concurentie van dryhonderd guldens wisselgeld ende betaelde vier pistolen voor ustanciele van den brandt bovens zesse patacons soo voer de staat als haere Majesteits ende voerders doende die behoorlycke eedt van trouw".

In 1828 vinden wij zijn zoon Antoon Pasch, potbakker, 55 jaar oud en gehuwd met Maria Ponsaerts (50 jaar oud) beiden te Tienen geboren ; zij hadden een dochter Catharina 25 jaar oud en bewoonden een huis in de Hoegaardenstraat nr 52.

Antoon huurde zijn werkhuis, gelegen in de verlenging van de Hoegaardenstraat, nl. de Mulkstraat, en het was de voormalige Mulkkapel die hiervoor was in gebruik genomen. De kapel was in 1810 als nationaal goed verkocht aan een Leuvenaar Nikolaas Gillon voor de som van 1.050 frank.

In 1848 was Antoon Pasch 75 jaar oud en ingeschreven als eigenaar van de voormalige kapel.

In 1864 kwam Catharina Pasch, gehuwd met Blyckaerts, in het bezit van de kapel en schonk ze terug aan de eredienst : "Bij deliberatie van 4 maart 1866 goedgekeurd door de bestendige deputatie van Brabant, dat het vanaf 11 augustus 1866 is toegelaten aan de kerkfabriek van St.-Germanus als gift aan te nemen uit de handen van Mevr. Blyckaerts-Pasch te Thienen, ten bate van gezegde kerk, de kapel van Mulck gezegd St.-Theobaldus".

Keren wij nu terug naar de "Potterie", dan vinden wij aldaar volgens de telling van 1837 buiten de reeds vernoemde Poffé, volgende potbakkerijen gevestigd : in nr 46 woonde Mathieu Peeters, 40 jaar oud, gehuwd met Anna Peynaerts; hun zoon Henri was behulpzaam in de potbakkerij van vader. In nr 48 woonde Jozef Dewaelheyns, oud 46 jaar, gehuwd met Catharina Reynaerts, ingeschreven als potbakker en oud-gast van Poffé.

In 1828 woonde in nr 11 : Jozef Mathijs, 40 jaar, potbakker ; in nr 18 : de weduwe van Henri Poffé, Maria-Anna Vanelderen, geboren te Hoegaarden in 1751, in 1828 ingeschreven als "Potière" : vermoedelijk verkocht zij slechts de produkten van haar zoon Flup, zonder eigen fabrikatie, vermits zij reeds zo oud was.

Henri Poffé, tweede zoon van Flup en broeder van Jaak, was gehuwd met Catharina Bonjean en had ook een klein potbakkersbedrijf in dezelfde straat.

In 1837 treffen we eveneens aan als ingeschreven werklieden van Poffé en op één uitzondering na allen woonachtig in de straat : Charles Cornu 41 jaar; Willem Benoit 41 jaar, geboren te Hoksem ; Lambert Piers 40 jaar ; Antoon Poffé 61 jaar, broeder van Flup en oom van Jaak, gehuwd met Gertrude Rottie, gestorven in september 1847; Lambert Rosiers 46 jaar; Balthazar Billen geboortig van Alken, 35 jaar woonachtig in het voormalige Begijnhof, nabij de ingang van de straat.

Buiten de Potterie, zijn ons nog volgende potbakkerijen bekend in onze stad : in 1842 vestigde zich een zekere Noë in de Avendorenstraat; hij liet zijn zaak over in 1872 aan een zekere G. Waerzeggers en begon dan aan de uitbating van een steenbakkerij. Omstreeks hetzelfde tijdstip kregen de Gebrueders en Zuster Massa toelating om een potbakkerij op te richten in de Voostad Namenstraat op de hoek van de huidige Geetstraat. Deze zaak werd spoedig omgebouwd in een "aardappelbloemmolen".

In onze omgangstaal liet het potbakkersbedrijf ook sporen na, zo ondermeer heet een vuile man "ne zwette Potte-fér", dit naar de vroegere rondreizende Auvergnats, die van plaats tot plaats trokken om gebarsten aardewerk te herstellen en zich aanboden met de vraag "pots à faire"? (dus niet het verkeerd geïnterpreteerde "Pots de fer"). Het waren geen ketellappers. Zij maakten gaatjes langsheen de barst of opening en bonden ze vast met ijzeren haakjes. Dan bestreken zij haakjes en barst met klei. In een in de grond gegraven kuil maakten zij een vuur, waarin zij de herstellde voorwerpen lieten gloeiend worden en aldus de barsten toebakten. Die mensen waren steeds zwart berookt en kwamen normaal aan hun benaming : "Zwarte Pots à faire".

Dergelijke werkjes waren zeker van lange duur, want van iemand die een praatje voert zonder het te kunnen beëindigen zegt men dat hij "een teil aan 't binden is".

Ook de uitdrukking "op elke kastrol past een deksel behalve op een teil" is sprekend voor zichzelf.

Tot besluit van deze bijdrage, enkele nabeschouwingen over het nut van het gebruiksaardewerk gedurende de periodes 1940-45.

Onze voorvaderlijke kroegen hebben in de oorlog zeer veel dienst bewezen. Bij de boeren waren de melkontromer en het karnvat verzegeld door de afgevaardigden van de Landbouw- en Voedingscorporatie. Geen nood, teil en boterkroeg kwamen teug te voorschijn om zichzelf en de zwarte markt van boter te voorzien. In de kleine grijze kroegen

("kruugskens") werd het grof zout bewaard, zo men het kon bemachtigen, om het klandestien geslachte varken in te zouten.

In de stad bewezen de kleine aarden kroegen goede diensten voor het inpekelen van groene boontjes ("prinseskes") of de haring die op sommige dagen beschikbaar was. Ook voor het "opsteken" van de "zwart" gekochte boter of het inleggen van eieren gekocht tegen 10 frank het stuk.

Een belangrijk categorie van aardewerkgebruikers waren de sluikstokers, die hier gedurende de oorlog zeer talrijk waren, wegens het gemakkelijk betrekken van de nodige grondstof, nl. suiker, die opgelost in water en gemengd met gist in grote kroegen te gisten werd gezet.

De meer dan tweeduizend arbeiders der Tiense fabriek ontvingen om de week ongeveer één kilo suiker als loonaanvulling, die dan als ruil- of betalingsmiddel werd gebruikt, 2 kilo suiker voor 1 kilo boter.

Wanneer de zware oorlogsjaren achter de rug waren, mocht onze laatste potbakker, Pirsoul, gerust zijn oven afbreken : niemand wilde nog wat van die onesthetische gebruiksvoorwerpen, die gedurende honderden jaren onze geschikte huishoudvoorwerpen waren geweest.

ROBERT MORREN.

HET LANDSCHAP IN HOEGAARDEN.

De beschrijving van een landschap berust op de waarneming. Men kan zich beperken tot het louter constateren van feiten, die "hic et nunc" gegeven zijn. Om echter tussen die verschillende losstaande feiten een verband te leggen en om te verklaren waarom een landschap zó is en niet anders, daarvoor is een diepere studie noodzakelijk. Het landschap is immers het resultaat van een eeuwenlange evolutie, die ook nu nog voortgaat. Het is niet een statisch, maar een zeer dynamisch gegeven. Het is die evolutie in het Hoegaards landschap, die ik hier zeer schematisch zal trachten weer te geven.

Bij deze evolutie kunnen we twee aspecten beschouwen.

- 1) De veranderingen door de natuur aangebracht : het natuurlandschap.
- 2) De veranderingen te wijten aan het werk van de mens : het kultuurlandschap.

I. Het natuurlandschap.

Dit is ontstaan door de inwerking van fysische krachten.

In het geologische tijdvak dat we het tertiair noemen (+ 50 miljoen jaar geleden), was België voor het overgrote gedeelte bedekt door zeeën. Die zeeën brachten afzettingen van allerlei soorten zanden en kleien met zich mee, en dit in gelaagde formaties. Bij de terugtrekking van de zeeën, dus tussen 2 transgressies in, kregen de afzettingen een meer kontinentaal karakter (rivierafzettingen en delta-vormingen).

In Hoegaarden vinden we drie van die gelaagde tertiaire formaties.

- De onderste laag en dus de oudste is het

Landeniaan : onderste formatie van het eoceen. d.i. grofkorrelig wit zand en zandsteen, dat we terugvinden in de zandgroeve aan het station, met plaatselijk kleihorizonten, dikwijls ligniethoudend, grijze marmer en verkiezeld hout (Overlaar).

- Daarboven ligt het

Brusseliaan : jongere formatie van het eoceen. Het is de kalkhoudende zandsteen van Gobertange, die als bouwsteen gebruikt wordt, met plaatselijk groenachtig glaukoniethoudend zand (achter de "Hougardia") Hoegaarden vormt de oostelijke limiet van het Brusseliaanfacies.

De bovenste tertiaire laag hier in Hoegaarden ligt in het hoger gelegen Houtem, waar nog een stuk van het Brabants plateau is bewaard gebleven, namelijk het

Tongriaan : onderdeel van het oligoceen.

Het is bruin, grofkorrelig en kleihoudend zand.

De kleur van deze lagen leert ons bovendien iets over het klimaat dat er bij de afzetting heerste. Een rode bodem wijst steeds op een warm klimaat. De fossielen leren ons daarentegen hoe de zee-fauna er toen uitzag : in de lagen hier in Hoegaarden zijn dat hoofdzakelijk weekdieren (mollusken : Lamellibranchiata). Daarentegen in lagen met een meer continentaal karakter (zoals het Landeniaan in Hoegaarden) is de flora (verkiezeld hout) van groter belang.

Onze drie tertiaire lagen, hellen een weinig naar het noorden, (d.w.z. in het noorden van België liggen ze het laagst).

Dit is namelijk het gevolg van de opstuwing van de Ardennen gedurende het tertiairen het quartair. De tertiaire lagen, die tegen het massief van de Ardennen aanleunen, zijn in het zuiden (+ lijn Samber-Maas) mee omhoog gestuurd.

Op deze lagen zijn dan onze rivieren van Midden-België (Grote Gete, Dijle, Zenne, Dender) ontstaan, lopende volgens de lijn van grootste helling, evenwijdig met elkaar en loodrecht op de toenmalige zee. In het ganse tertiair was het klimaat in onze streken veel warmer dan nu.

In het quartair (laatste geologische periode begin $\pm$ 1 miljoen jaar vóór X us.) heeft de Grote Gete (en de andere rivieren van Midden-België) zich in de tertiaire formaties ingesneden, en dit vooral in de voorlaatste ijstijd : de Riss-ijstijd. Vooral in de "Wurm" (laatste ijstijd) heeft er zich een belangrijke windafzetting (eolische sedimentatie) voorgedaan, die voor onze landbouw van zeer groot belang is geweest. De gletchers bedekten tijdens de ijstijden gans Noord-Europa. In de Riss-ijstijd hebben ze zich zelfs uitgebreid tot in Nijmegen. Vanaf de eindmorenen van die gletchers (uitgeschuurd en meegetransporteerd materiaal) heeft de wind dan materiaal van verschillende dikte meegevoerd en afgezet. De zwaarste partikels werden het eerst afgezet (zand in de Kempen) en de lichtere kleiige leem werd bij ons afgezet. Deze kleiige leem is gekend onder de naam "Löss".

Het landschap in Hoegaarden is dus gekenmerkt door een sterk ingesneden plateau, bedekt met Löss.

Hoegaarden vormt het overgangsgebied tussen het sterk versneden Brabants plateau en het minder sterk versneden Haspengouws plateau. De Grote Gete vormt hierbij de grens. De Grote Gete heeft er voor gezorgd dat in Hoegaarden weinig van dat plateau is overgebleven. Zoals ik hoger vermeld heb, blijft er in Houtem nog een klein stuk van dat plateau over.

Ten zuiden van Hoegaarden heeft de Grote Gete zich tot zelfs op de veel oudere primaire formaties ingesneden. Dit is het geval in Dongelberg, namelijk tot op de kwartsieten van het Cambrium. (Kwartsiet verschilt van zandsteen door het feit dat het doorheen de korrels breekt; het is homogener dan zandsteen).

Na de laatste ijstijd werd het klimaat warmer, waarbij ons grondgebied bedekt is geweest door een eikenbos. Een nieuwe verslechting van ons klimaat (die N.B. zal leiden tot een volgende ijstijd) bracht onze huidige vegetatie tot stand, waarvan in Hoegaarden slechts weinig overgebleven is door het vaak onberedeneerd ingrijpen van de mens. Hier zijn we nu gekomen op het ogenblik dat de mens het natuurlandschap heeft omgevormd tot kultuurlandschap.

II. Het Kultuurlandschap.

Hier steun ik mij vooral op het artikel van Prof. Dr. A. Verhulst, Velden, Dorpen en Hoeven, Flandria Nostra, N.V. Standaard-Boekhandel, 1957, p. 41-54.

De topografische kaart toont aan dat de bewoning in Hoegaarden-kern geconcentreerd is, terwijl de gehuchten zich ook als geïsoleerde concentratiekernen voordoen. Een uitzondering hierop vormen Aalst en Nerm, die door een lintbebouwing met het centrum van Hoegaarden verbonden zijn. Het site, de oorspronkelijke vestigingsplaats, bevindt zich in de alluviale vlakte van Grote Gete en Nermbeek.

Op een luchtfoto kunnen we eveneens die geconcentreerde bewoning constateren met bovendien nog de regelmatige perceellering van de akkers, gelegen rond de dorpskern. De velden zijn open, niet door hagen of bomen omringd. De donkere vlekken op de foto geven ons de weiden aan, die hoofdzakelijk langs de Grote Gete liggen.

Deze vorm van landelijke nederzetting is een gevolg van een evolutie, die waarschijnlijk teruggaat tot in de Keltische tijd. De archeologie toont aan dat Hoegaarden reeds in de Romeinse tijd bosvrij was. Het kolenwoud was hier toen reeds ontgonnen.

Voor Hoegaarden is het mogelijk de dorpsvorm te verklaren uit het landbouwsysteem.

Het eerste systeem was waarschijnlijk de kauterstructuur. Deze is gekenmerkt door een groot veld met een

doorsnede van 1 à 2 km. Aan de rand van die kauter lag het losse dorp, dat gekenmerkt was door een agglomeratieve tendens, maar dat nog niet geconcentreerd mag genoemd worden, omdat de hoeven nog te ver van mekaar stonden. Op de kauter heerste het 3-slagstelsel. Hij was verdeeld in 3 delen, de zogenaamde "zaden", die afwisselend bebouwd werden. Afwisselend werd er op die 3 zaden zomergraan, wintergraan geteeld en een derde stuk werd braak gehouden.

Dit was een methode om de grond gelegenheid te geven te recupereren. De landbouw verliep verder volledig gemeenschappelijk. De zaden moesten gelijktijdig en op dezelfde manier door de boeren bewerkt worden. Er heerste een bouwdrang. Na de oogst was de kauter dan weide voor het vee. Daardoor werden de stoppels verwijderd en werd de grond bemest. De boeren, in hun collectieve bewerking van de grond, gingen samen wonen, vooral om mekaar te kunnen controleren.

Ook ten gevolge van de bouwdrang was het onmogelijk de velden te omringen met hagen of andere afsluitingen. In Vlaanderen was de kauter een open plek temidden van nog onontgonnen gebieden. Het waren daar ook de beste akkers die uitgekozen werden.

In Haspengouw, waar tengevolge van de lössafzetting de grond veel beter was, kon later het landbouwterrein over het gehele gebied uitgebreid worden. In Vlaanderen gebeurde dit door meerdere losstaande kouters, die nog gescheiden waren door onontgonnen grond.

In Hoegaarden werd het dorp nu omringd door meerdere grote stukken land, die in verbinding met mekaar stonden. Die stukken land werden "gewannen" genoemd; de gewannstructuur was het landbouwsysteem dat daaruit voortspoot.

Het dorp was nu omringd door grote open velden met ook een zeer regelmatige perceellering. Terwijl in kauterstructuur de boer slechts grond bezat op de kauter, waren nu de bezittingen van de boer verspreid over de verschillende

gewannen. Het landbouwsysteem was ook gemeenschappelijk en de bouwdwang heerste, waardoor de velden weer niet konden omringd worden door hagen.

Bij de aangroei van de bevolking verdichte de bewoning zich nu. Het was immers onmogelijk buiten het dorp te gaan wonen omdat het helemaal omringd was door akkers. Hieruit is dan de geconcentreerde bewoning ontstaan.

In Vlaanderen daarentegen heeft de aangroei van de bevolking een verspreide bewoning in de hand gewerkt. Daar zijn de mensen in geïsoleerde hoeven gaan wonen, temidden van individueel ontgonnen akkers, die men "kampen" heeft genoemd. Deze ontwikkeling van de kampen is echter een laat-Middeleeuws produkt, terwijl de gewannstructuur volgens A. Verhulst reeds zou teruggrijpen tot in de Keltische tijd.

Het probleem echter dat voor Hoegaarden nog niet opgelost werd, is : Waren onze gehuchten oorspronkelijk individuele dorpen, gekenmerkt door de gewannstructuur of zijn de vroegere bewoners ten gevolge van de te grote aangroei van de bevolking uitgeweken uit het centrale dorp om dan verschillende kerndorpen, gekenmerkt door de gewannstructuur, daarrond aan te leggen ?

Naast deze eenzijdige verklaring van de geconcentreerde bewoning in Hoegaarden zou ik nog 2 andere verklaringen willen vooropstellen.

De concentratie van Hoegaarden in de alluviale vlakte van Nermbeek en Grote Gete, is ook in mindere mate het gevolg van de gemakkelijheid om de grondwatertafel te bereiken; dus de drinkwatervoorziening speelde ook een rol.

Ook de veiligheid kan een reden tot concentratie geweest zijn, vooral dan in de vroege-middeleeuwen. Een gegroepede nederzetting is steeds beter in staat haar bezittingen te verdedigen tegen eventuele invallers. Ik denk echter dat voor Hoegaarden deze reden minder gegrond is.

In de moderne tijden is de bewoning in Hoegaarden meer gaan uitzwermen langs de wegen. Zo is Nerm aan het Centrum verbonden geworden.

De huizen zijn nog dichter naast elkaar gebouwd geworden, zodat het centrum nu een stadsuitzicht gekregen heeft.

De uitzwerming langs de wegen loopt parallel met de overgang van de dominerende landbouwfunctie naar andere functies. Het forensisme heeft ook die uitzwerming in de hand gewerkt.

De velden zijn ook meer en meer versnipperd geworden, voor al dan door overerving, maar het regelmatige patroon heeft zich nu nog gehandhaafd.

Uit dit alles blijkt dus dat in het huidige landschap de nawerking van een ver verleden verscholen zit.

ALFRED WAUTERS